

ՀԱՅ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ

۳۹۲۰۳۹

ԿԱՐԹՈՒՍԵԱՆՑ

۱۰۰

366

« Ա. ի Ե Տ Ի Ք »¹ իր Զ թիւին մէջ, Լի-
վոռնոյի հայ ժողովրդապետ Գեր. Յովսէփ
Ծ. Վ. Պարիկեանի տեղեկատուութեան մը
վրայ՝ հետեւեալը կը զբէ. « (Յիշեալ եկե-
ղեցականը) Ողբալով հայ յիշատակարան-
ներու կորուսաը և մոռացումը, կ' իմացնէ
որ Բիգայի մօտ զանուող հոյակապ Զեր-
թողայի հիմնադիրն եղած է նոյն քաղա-
քին վաղեմի զալութէն հայազգի մը, ինչ-
պէս կը հաւաստեն անհերքելի պատմական
վկայութիւններ։ Կը սպասենց նոր յայտ-
գաւառէն »։

1. Պաշտօնաթերթ կամ կամուրջ կամ կամուրջ կամ կամուրջ

զէթ մասամբ լրացուցած ըլլալու իր ա-
կընկալութիւնները , և քանի մը հետա-
քըրքրական էջ նույիլելու մեր ընթերցող-
ներուն այդ պատմական վանքի մասին ,
որուն հետ սերտիւ կապուած է հայ ա-
նունը , իր առատածենութեան և բարե-
պաշտութեան գեղեցիկ ապացոյցներով :

զացիները , իբրև իտալիոյ հին և ժիր
վաճառականներ , կանուխէն ծանօթացան
հայերուս՝ ԺԱ-ԺԴ դարերուն , Սիսուանի
և Այասի մէջ , և հաւանօրէն իրենք ալ
Մեծն Լեւոնէ ստացան պարզեւազիր և
վաճառականութեան դաշինք՝ ինչպէս նոյն
ինքն Մեծն Լեւոնի հաճութեամբ և ձեռ-
քութեամբ առաջ առաջ առաջ առաջ առաջ

三

Ուխտիս միաբաններէն՝ վեր. չ. Ղեւոնդ
վ. Տայեանի հրատարակած «Մայր Թի-
ւան»ի՝ «Յաւելուած»ի բաժնին մէջ (էջ
315, գլ. ձլ.թ.) հետեւեալ համառօտ տե-
ղեկութիւնը կայ, հաղորդուած Ստեփանոս
Արեգայի առ Մելքոնեան Արքահայր Ուխ-
տիս, 1752ի հոկտեմբեր 6ին՝ Լիվոռնոյ
Քաղաքէն. «Վաղն հետ յօհանջանին զը-
նամբ վանքն չերթօզայ, զարմանալի գե-
ղցկաշէն վանք է, այս վանքին հիմնար-
կողն ազգէն հայոց յովանէ անուամբ.
պատկերն էին պահեալ ունի յիշատակ
նորա, մեծ բակին մէջ մին հավուզ զոյ-
շատ գեղեցիկ շէն. անցեալ ամի հարցի
քանի է ծախն 16 հազար ուսկութ և այլ
բատ կարգի: (Ստեփանոս Արեգայ առ Մել-
քոնեան, 1752 չոկ.ի 6. Լիվոռնոյ):

Վ. Հ. Ղեւոնդ Վ. Տայեան իր կարգին
կ'աւելցնէ ծանօթութիւն մը. « Սոյն ակն-
արկուած վանքը՝ « չէրթօզայ » (= կար-
թուսեան) կը գտնուի Բիկայէն 10 թիւ-
մեղը հեռու գտնուող Գալչի կոչուած
ձիթենիներու հովտին մէջ. հիմնադիրն է
Թետրոս որդի Միհրանի անոււամբ հայ
վաճառական մը 1366ին: Ուստի ոչ Յով-
հանենես, ինչպէս սխալմամբ կ'ըսէ մեր նա-
մակագիրու, որովհետեւ ինկունոյի պատ-

Մենք յետոյ, ընդարձակ պատմական
առեղեկութեան մը մէջ զոր պիտի արձա-
նագրենք, պիտի անդրագառնանք այդ
Յովհաննէս անուան մասին զոր Հ. Ղե-
շնորհ պ. սխալումի կը վերագրէ մեր արե-
լային կողմէն եղած:

Հ. Ղեւոնդ Ալիշանն իր կարգին այսպէս
Կամփովէ իր տեղեկութիւնները թիգայի
Certosaի մասին, յետ յիշելու թէ բի-

1. ՄԱՅՐ ԴԻԱԿՈՒՆ ՄԻՀԱՅՐԻԿԱՆ ՎԱՀԱՆՈՎ Ե. Ռ. 1-
ար, 1707-1773 հ.ն. ապ. վ. Ս. Պ. 1930, միջակիր,
371:

2. ՄԻԱՎԱՐՆ. ԵՐԱԶՄԱԿ. ՀԱՅ ՎԱՃՈՎԱԼԿԱԲՔ Ի ԳԵԼԻՆՉԱ, ԼԻՋԱ Ի Տ ՏՈՆԿԱԲ (Genova, Pisa, Toscana) ԷՂ

3. Խաչքար, սահմանագիծը՝ կազմված օրինակով (լատինակերպն) 1275 ին, կը զտնուի փառապատ օրինակով (մատենակաղաքանին մէջ). և Ակելեացիոն կրթագիրը (1291 թ.) կամ Գեղեցիկ մասնակիութեան մէջ. և Ակելեացիոն կրթագիրը (1291 թ.) կամ Գեղեցիկ մասնակիութեան մէջ.

1332ին, կեսու դրա զարչացու տարագու 11
ակն աւ ունինք անդ նոյնպէս լատիներէն, օր. 1605ին:

Յիղայի Կարթուսեանց վանքի սինակարդ քառանկիւնն ու պարտեզը

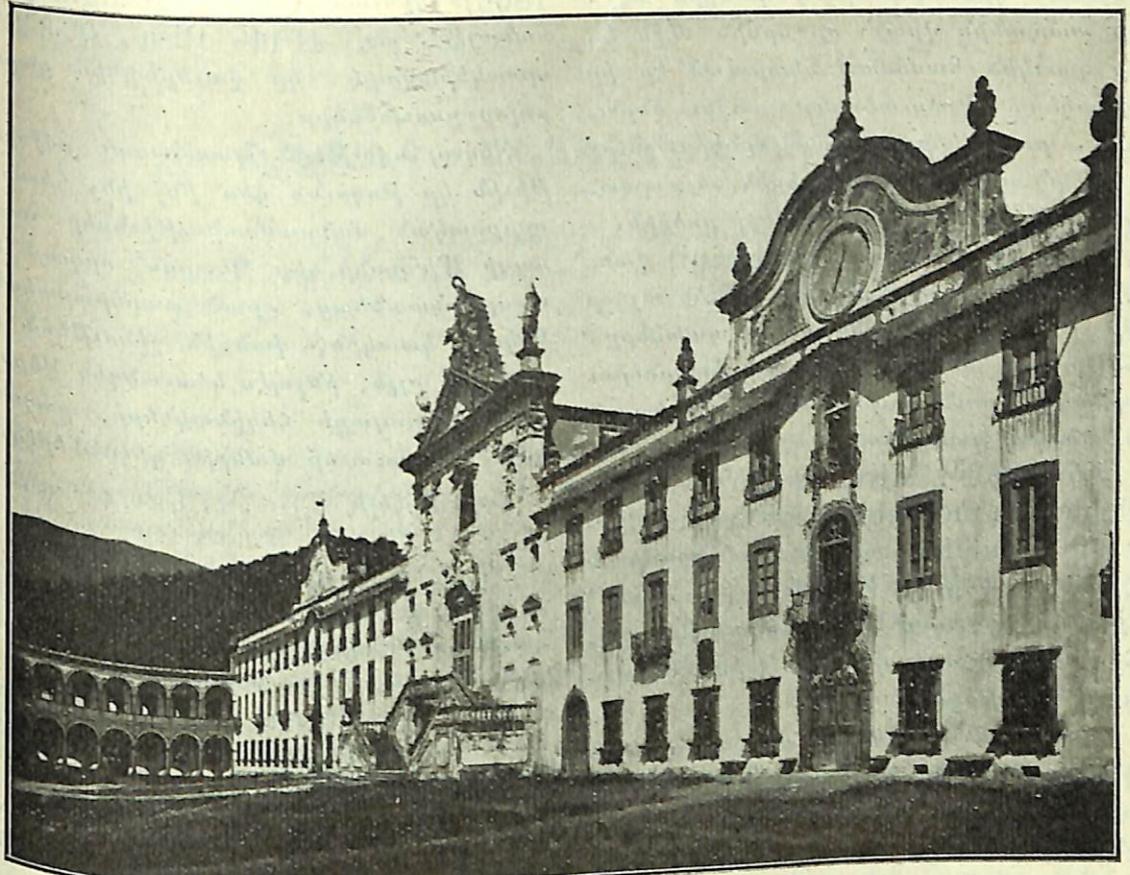
ղարերուս ջուղայեցիներու վաճառականութեան նորոգ արծարծումով։ Ժ. Պարտուն վերջերը, (1785ին), կ. Պոլսեցի մը, Ղուլէլի Արքահամ, իր ընտանիքով Փիզա կը բնակէր»։

Սակայն ասկից ալ ընդարձակ, մանաւամասն և վաւերական տեղեկութիւններ կը քաղենք Ուխտիս երջանկայիշատակ Գ. Արքահօր՝ Ստեփանոս Աղոնցի իսկապէս հմուտ և թանկազին ընդարձակ աշխարհագրութեան մէջն թարգմանարար (Մամն Բ. Եւրոպա, Հա. Գ. Խատիս, Դուքանա, էջ 35-36)¹⁾։

Այս վիճակի (Յիղայի) հիւսիս-արեւելեան կողմը, Ֆիրենցէի սահմաններուն մօտ, երկու ձորերու միջիւ որոնք իտալերէն վալ տի Բալչի (Val di Calci) և վալ տի Պույա (Val di Buia) որ այժմ կը կոչուի վալէ կոացիողա (Valle Gra-

ziosa) այսինքն Գեղեցիկ, մեծ վանք մը կայ Կարթուսեան միանձանց, որ իտալի բէն Չերթոզա (Certosa), որ մեծաշէն և հոյակապ արքունիքի մը կը նմանի։ Անո՞ւ մեծակառոյց եկեղեցին Ս. Աստուծամոր նուիրուած է և Ս. Գորգոնիոս վկային (Gorgonio), ընդարձակ, վայելչազարդ և փառահեղ. ուր բաց ի շատ մը տեսակ ընտիր մարմարներէ՝ կան չորս մեծամիջնական գերազանց մարմարէ, ինչպէս նաև զարդեր կարմիր և կանաչ սբանչելի մարմարներէ։ Իսկ վանքի մեծ բառանկահան մէջ 72 սիւներ կան խարիսխներով հանդիր, որոնք շրջակայ շինուածին կամ մարները վեր կը բռնեն, ամէնքն ալ բար-

1. Տէս, Աշխարհազութիւն չորից մասսանց աշխարհէն 12 հատոր. հեղինակներ՝ Գերու. Ստեփանոս Աղոնցի. Հ. Ակաս ինձիւնան տպ. 1802-1805. էջ 774²⁾

Յիղայի Լարթուսեանց վանքին և հիղեցւոյն Ճիշտաղարդ հակառը

Յարայի սպիտակ մարմարէ՝ իրենց մէջն ունենալով սեւազոյն երակներ և նիշեր։ Հիմնադրին և մենաստանին շինութեան տեղեկութիւնները սապէս գտանք պատահ նոյն վանքի դիւնի յիշատականներուն մէջ։ Միրանդէ որդի Ռուդուլֆոյի որ կոյս կոչուած է (իտ. · տէլլա Վէնձինէ = della Vergine) մեր հայ ազգէն, Յիղայի բաղաբացի գրուած (ուռն յիշատակը կը գտնուի 1286 տարիէն) և անոր կինը Վալբէ անուամբ. ասոնք աղջիկ մը և երկու մանչ զաւակներ ունեցան, որոնցմէ մէկն էր Պետրոս, որ վաճառական եղաւ, կնոջ անունն ալ էր Պատչիամէշա Բուչչիա։ Այս Պետրոս Միրանդեանը որովհետեւ անորդի մնաց, 1365 է 16 մարտին ըրաւ իր վերջին կտակը, որով իր բոլոր ինչքերուն ժանանգ կը կարգէր Յիղայի աթոռանիստ

Պետրոս թաղուեցաւ քոնվենուալի

կոչուած կրօնաւորներուն վանքին մէջ .
իր տապանին վրայ՝ որ որմին մէջն է ,
իր կտակին համեմատ նկարուած էր իր
պատկերը Աստուածամօր առջեւ ծնրա-
դիր . բայց երբոր կրօնաւորները շուրջ
1760ին այդ սրահը նորոգեցին , այդ պատ-
կերը վերցուեցաւ երբ որմերը բռեցին :
Բայց կարթուսեանց (Certosini) վան-
քի հիւրանոցի սրահին մէջ մինչեւ այսօր
կը տեսնուի այդ Պետրոսի պատկերը ,
նկարուած նոյն վանքի բարերարներու
պատկերներուն գլուխը , ստորեւ այս խօսքն
ունենալով լատիներէն .

Petrus F. Mirantis de Virgine
Armenus mercator Pis: hujus Cartusie fundator, ορπι θωρηδωνηντθιειν
ξ. Ψευτρου Περηθι Σιριανηθι (ηηζηιωδ)
κιπιει, ζαγκωρην φωδωπωλων βιρηγη.
ηηθηωηθιρ αγιο ιωρηδωιειν (ιω. Certo-
sa = εξηθοηω):

Պատկերին ներբեւ զբուած է անոր տան
կնիքը, իսկ անոր ցով կայ Պետրոսի կնոջ
պատկերը, ներբեւ զբուած իր ինչքերու
շնորհումը ի շինութիւն (փանքին):

Ասոր բովել ալ կայ պատկերը Նինոս¹
քահանային որ երանելի կը կոչուի. վասն
զի իր վարքին սրբութեան համար զինքը
երանելեաց կարզը դասեղին » :

Ահա այսպան է Ազոնցի տեղեկատուութիւնը, որ իսկապէս ճոխ, մանրամասն է և գոհացուցիչ . աւելցնենք նաև արժանահաւատ և ինամբով քաղուած այդ վանքին դիւաններէն. քանի որ զոյգ ընդարձակ հրատարակութիւնները զորս ձեռքիս տակունիմ « La Certosa di Pisa » ... del Sac. Giuseppe Piombanti, տպ. Livorno 1884, էջ 143. և « La Certosa di Pisa - Storia e descrizione (1366-

1866)» զրուած Aristide Manghi ցա-
հանայէն . տպ. 1911, Pisa , էջ 340,
պատկերազարդ . կը վաւերացնեն ցարդ
բոլոր ըսուածները :

Ճեղոյ սղութեան պատճառաւ յաջորդ
թիւին կը թողունք դեռ ինչ ինչ հետա-
քըքըքական մանրամասնութիւններ հայ-
ազգի Միհրանի, իր Պետրոս² որդոյն և
ասոր ընտանեաց, ըրած բարեբարական
երկայն կտակին, վանքին շինութեան և
այլն, և այլն, ինչպէս կ'աւանդեն վերո-
յիշեալ իտալացի հեղինակները, բաղած
նոյն համբաւաւոր վանքին զիւաններէն:

(Եարութեակելիի) Հ. Եղիս. Փետրվար

1. Ինչպէս ըստնք (էջ 323), Հ. Պ. Վ. Տայխան կը համարի որ Սահմանու արեգուն սիսալած ըլլալի. բայց պատմական տեղեկութեանց համաձայն սոոյզ է որ՝ «Ինու ալ հիմնադիր է՝ որպէս Պիետրոսի կատակաստան ու վանքին շնչել հիմուոն ու բարձրացնովզ, ինչպէս կը ցուցնէ Կարթուսեանց վանքի հիւրանցի սրահն մէջ՝ Պիետրոսի պատկերին բով նաև.՝ Նինոսինը զոր» Giuseppe Piombanti հեղինակը իր «La Certosa di Pisa» արքին մէջ կ'ըսէ. «Sacerdote Nino (Giovannino) Pucci... Cognato del fondatore (P. Mirante) e suo esecutore testamentario». Ենքն «Նինոս (Յովհաննէս) քահանայ, աներձագ զիմասդին և անոր կատակատարը»: Ալլաւ պէտք է համար րինք սակայն միւս պարագան, այսինքն Նինոսի «ազգին Հայոց» լինելը. քանի որ պատմական վկայութիւն կը պակսի Պիետրոսի կողջ և հետեւաբար անոր եկոր ըլլալու մասին: Կը բաէ Փռչէի մականունը՝ որ հայ կական ո՛ և է նշամար չունի իր փրայ:

2. Յօպուածիս զլուխը զետեղուած պատկերը ո՞ր կը ներկայացնէ նոյնինքն Պիետրոսը միջնադարեան-արիւել լեան տարազով՝ ըստ մասնագէտ նկարիներու վկայութեան: Թոսքանայի զպլոցին զործ է, հաւանորէն 1700թին:

Հ. Ալեշան զայն ձեւը ձգած է և այժմ կը զանոն վանքիս պատկերաց սրահին մէջ՝ սոորու ունինալու զրուած, կը համարիմ Հ. Ալեշանէ՝ տպազիր. «Petrus Mirantis de Virg. Fundator Cartusiae Pisarum Anno 1366».

Ա. ՀԱՅԱՍՏՈՒ ՄԽԻԹԱՐԵԱՆՔ ԴԻՑՈՒԱԾ ՊՈՒԼԿԱՐԻ ԱԳՆՈՑՈՎ

“Ա ՀԱՅՈՒԹ - ՏԱՅԵՐՈՒՆ ԿՂԶԻՆ”

չամոյրով և շնորհակալութեամբ կը հրատարակեմք ազնիւ ՊՐ. Ն. ԳԱՍՏԱՊԵԱՄՔ
թարգմանածութիւնը Ենթակայ յօդուածիմ, զոր զրի առած է «ՄԻՒ» պուլկարական
ամենահիմ և ամենալուրջ օրաթերթերէն մէկուն զբական բաժնիմ մէջ անոր մըշ-
տական աշխատանիսոն՝ Ա ստորագրութեամբ. ԽՄԲ.

Վենետիկի մէջ կը գտնուի Հայկական
կղզին, ուր մթագոյն կիպարիսներու ա-
րանքն զուարթօրէն կը փայլին վանքին
կարմրագոյն պատերը և ուր կը նշմարուին
թանձրախիտ կանաչութեան մը ներցեւ
հրեշտակային սպիտակաթթոյր թեւեր։ Այդ
փոքրիկ կղզեցաղաքին մէջ վայելզօրէն իր
հասակը կը ցցէ եկեղեցւոյ արեւելատիպ
գմբէթը, սլաղիկ ու մենաւոր։

Դարեւ շաբառնակ, Ա. Ղազարու նուիր-
ուած այս կզգեակը արգելարանն է եղած
Վենետիկի բորոտներուն։ Երբ, Միջին դա-
րուն, Ըմակներու քաղաքին խիզախ նա-
ւորդները Արեւելքէն հոս բերին զարհու-
սկի պատուհասը, բորոտութենէ վարա-
կուածներն աքսորուեցան այս ամայի-
կովին, ուր և փացան անոնք, զուրկ՝
ամէն օգնութենէ և խնամքէ։ Տասնեւին-
չերորդ դարուն Շահ Հայուն մեռ-

շին և գարուն մեռած է բոլոստներու վեր-
ջին մնացորդը: Վարակիչ ախտին հետքը
չէր մնացած այլեւս, բայց կղզին ալ ա-
նապատի մ'էր վերածուած, ուրիշ սոս-
կումով ևոյս կու տար ամէն ոք: Աւելի
վերջերը, 1715ին, տարագիր հայ կրօ-
նաւոր մը՝ Միսիթար և իր ընկերներն
ապաստան կը փնտռեն Վենետիկի Ծերա-
կոյտին մօտ, որ անոնց կը նուիրէ ան-
մարդաբնակ Ս. Ղազար կղզին:

Միսիթար աբբայ կը փորձէ բոլոր հա-
յերու կրօնական միութիւնն ի զլուի հա-
նել Ս. Պավին հոգուապետութեան տակ:
Հայութեան միւս մհծագոյն բաժանեալ
մասը ենթակայ էին հոգեւոր իշխանոււ-
թեանը կաթողիկոսին, որուն Աթոռը հաս-

տատուած է Հայաստանի երբեմնի մայ-
րաքաղաքին՝ Էջմիածնի մէջ : Միսիթար-
իր բարողութեանց հետեւանքով խստիւ
հալածուած թուրքերէն՝ խոյս կու տայ-
վենեսաիկ, ուր հիմը կը դնէ Ս. Ղազարու-
մէջ իր միաբանութեան : Կղեմէս ԺԱ. Պապը
կը հովանաւորէ Միսիթարի ծրագիրները
և այդ կերպով եռանդուն կրօնաւորն ու
հայրենասէրը կը յաջողի հաստատել ամուր
կռուան մը Հայաստանի վերածնունդին
հայեաս:

Ամամարութեան մէջ այդ մեծ ու անապատի վերածուած կղզին փոխակերպեցին իսկական առասպելատիպ պարտէզի մը։ Պերճաշուր և խայտագունեղ բուսականութեան մը մէջտեղ անոնք կանգնեցին վանատունը, եկեղեցին իր բարեզարդ գմբէթով և ուսումնաբանը։

Երկու դարէ ի վեր հոս հաստատուած
են Մխիթարեանք և յատկացուցած իրենց
իրապէս սուղ և հաշուուած ժամանակը
հոգեւոր պաշտամունքի և մտաւոր բարձր
հաստանքներու։

աշխատասցնելու։ Վարդապետները («տոքրոր»), զուրջ
60 հոգի, ի մի հաւաքած են Հայութեան
բոլոր հոգեւոր հարստութիւնները, հրա-
տարակած են հայ հին քերթողներու,
աստուածաբաններու և գիտնականներու
բոլոր գործերը։ Անոնք մեծ յարգ կու-
տան հայ դասական լեզուին, կը հրա-
տարակեն երկասիրութիւններ և պարբե-
րաթերթեր, և բանիւ ու գործով կը դաս-
տիարակեն իրենց վարանդի եղբայրները,